

НАУКОВІ ПРАЦІ НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 50

Кам'янець-Подільський
«Аксиома»
2019

Рецензенти:

О. В. Кульбабська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;

Г. С. Мазоха, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

*Друкується за ухвалою вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 10 від 31.10.2019 р.)*

Міжнародна редакційна колегія:

С. Д. Абрамович, доктор філологічних наук, професор; **І. С. Беркещук**, кандидат філологічних наук, доцент; **Т. В. Боднарчук**, кандидат педагогічних наук, доцент; **О. С. Волковинський**, доктор філологічних наук, професор; **О. В. Галайбіда**, кандидат філологічних наук, доцент; **О. В. Кеба**, доктор філологічних наук, професор (заступник відповідального редактора); **Б. О. Коваленко**, кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний секретар); **Н. Д. Коваленко**, кандидат філологічних наук, доцент; **Аркадій Мажец**, доктор габілітований, професор Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові (Республіка Польща); **А. А. Марчишина**, доктор філологічних наук, доцент; **Л. М. Марчук**, доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор); **Г. Й. Насмінчук**, кандидат філологічних наук, професор; **Т. М. Петрова**, кандидат педагогічних наук, доцент; **А. С. Попович**, доктор педагогічних наук, доцент; **О. А. Рарицький**, доктор філологічних наук, доцент; **П. Л. Шулик**, кандидат філологічних наук, професор; **Емілія Янігора**, доктор, доцент Католицького університету в Ружомберку (Словачина).

Міжнародна наукова рада:

Уршуля Груца-Мьонсік, доктор наук педагогічних, ад'юнкт Жешівського університету (м. Жешів, Республіка Польща); **А. В. Жуков**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської мови Новгородського державного університету ім. Ярослава Мудрого (м. Великий Новгород, Російська Федерація); **Б. П. Іванюк**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської класичної літератури і теоретичного літературознавства Єлецького державного університету імені І. О. Буніна (м. Єлець, Російська Федерація); **Данута Кристіна Мажец**, доктор габілітований, професор Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові (м. Ченстохов, Республіка Польща); **І. В. Остапенко**, доктор філологічних наук, професор кафедри міжмовних комунікацій та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (м. Сімферополь, Україна); **О. С. Силаєв**, доктор філологічних наук, професор кафедри російської та світової літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна); **В. І. Силантьєва**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна); **Н. М. Сологуб**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України (м. Київ, Україна); **О. О. Тараненко**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ, Україна); **Антон Фабіян**, доктор габілітований, професор університету Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (м. Кошице, Словачина).

НЗ4 Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 50. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. – 166 с.

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні проблеми сучасного мовознавства, літературознавства, методики викладання філологічних дисциплін, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і закордонних дослідників.

Видання адресовано професійним філологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку філології.

УДК 80:001(045)

Тексти статей подаються в авторській редакції

Рік заснування – 1993. До 1999 р. – Збірник наукових праць
Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Серія філологічна

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 820 від 11.07. 2016 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації
серія КВ №14660-3631ПП від 01.12.2008 р.

Збірник наукових праць «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки» проіндексовано у міжнародних наукометричних базах:
Index Copernicus (IC), GOOGLE SCHOLAR

SCIENTIFIC PAPERS
SCIENTIFIC PAPERS

**OF KAMIANETS-PODILSKY
IVAN OHIYENKO
NATIONAL UNIVERSITY**

PHILOLOGICAL SCIENCES

ISSUE 50

Kamianets-Podilsky
«Aksioma»
2019

Reviewers:

N. M. Kostusiak, Doctor of Philology, Professor, Professor of Department of the Ukrainian language of Lesia Ukrainka Eastern European National University;

V. I. Pakhareenko, Doctor of Philology, Professor of Department of the Ukrainian Literature and Comparative of Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy.

*The publication is approved by the decision of the Scientific Board
of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University
(protocol № 10 of 31.10.2019)*

International editorial board:

S.D. Abramovych, Doctor of Philology, Professor; **I.S. Berkeshchuk**, Candidate of Philology, Associate Professor; **T.V. Bodnarchuk**, Candidate of Pedagogical sciences, Associate Professor; **O.S. Volkovynskiy**, Doctor of Philology, Professor; **O.V. Halaibida**, Candidate of Philology, Associate Professor; **O.V. Keba**, Doctor of Philology, Professor (Deputy Editor-in-Chief); **B.O. Kovalenko**, Candidate of Philology, Associate Professor; **N.D. Kovalenko**, Candidate of Philology, Associate Professor; **Arkadiusz Marzec**, Doctor Habilitatus, Professor of the Jan Długosz University in Częstochowa (Poland); **A.A. Marchyshyna**, Doctor of Philology, Associate Professor; **L.M. Marchuk**, Doctor of Philology, Professor (Editor-in-Chief); **H.I. Nasminchuk**, Candidate of Philology, Professor; **T.M. Petrova**, Candidate of Pedagogical sciences, Associate Professor; **A.S. Popovych**, Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor; **O.A. Rarytskyi**, Candidate of Philology, Associate Professor; **P.L. Shulyk**, Candidate of Philology, Professor; **Emiliia Yanihora**, Doctor, Associate Professor of the Catholic Ruzomberk University (Slovakia).

International Scientific Council:

Urszula Gruca-Miqsik, Doctor of Pedagogics, Junior Scientific Assistant in University of Rzeszów (Poland); **A.V. Zhukov**, Doctor of Philology, Professor, Head of Russian language department of Novhorod Yaroslav Mudryi state University (Velikiy Novgorod, Russian Federation); **B.P. Ivaniuk**, Doctor of Philology, Professor, Head of Russian classical literature and theoretical literary criticism department of Yelets I. O. Bunin state University (Yelets, Russian Federation); **Danuta Marzec**, Doctor Habilitatus, Professor of the Jan Długosz University in Częstochowa (Poland); **I.V. Ostapenko**, Doctor of Philology, Professor, Head of the department of Interlingual Communication and Journalism of the Tavria V.I. Vernadskyi national University (Simferopol, Ukraine); **O.S. Syltaev**, Doctor of Philology, Professor of Russian and World literature department of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine); **V.I. Sylantieva**, Doctor of Philology, Professor, Head of foreign literature department of Odesa I. I. Mechnykov national University (Odesa, Ukraine); **N.M. Solohub**, Doctor of Philology, Professor, leading official of the Institute of the Ukrainian language at the National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **O.O. Taranenko**, Doctor of Philology, Professor, leading official of the O. O. Potebnia Institute of Linguistics at the National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Anton Fabiian**, Doctor Habilitatus, Professor of Pavlo Yozef Shafaryk University in Koshytse (Koshytse, Slovakia).

N34 **Scientific papers of Kamianets – Podilsky Ivan Ohienko National University: Philological Sciences. Issue 50.** – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2019. – 166 p.

This collection of scientific papers represents topical issues of modern linguistics, literary criticism, methods of teaching philological disciplines and a wide range of scientific studies made by local and foreign researchers.

The issue is addressed to professional philologists, graduate and doctorate students and all those interested in the state of the art of philology.

UDC 80:001(045)

The texts of articles are given in authorial versions

Founded in 1993. Prior to 1999 published as

«The scientific papers of Kamianets – Podilsky State Pedagogical Institute. Philological series.»

The collection is put on the List of Ukrainian scientific professional editions in philological sciences (The Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 820 from 11.07.2016)

Certificate of state registration of the printed mass medium
KB № 14660-3631 IIP of 01.12.2008

The collection of research papers «Scientific papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University: Philological Sciences» is indexed in the following international scientometric databases:
Index Copernicus (IC), GOOGLE SCHOLAR

Розглядаючи прагматику фінансових термінів у медіатексті, варто зауважити, що вони забезпечують точність та повноту висловлювання, органічне поєднання рис інформативності та впливу на реципієнта як основ розвитку комунікативного дискурсу, а значить, і розвитку мови в цілому. Наприклад, «Минулий рік став просто-таки випробуванням для всієї фінансово-банківської системи країни. Нагадаємо, що на ринку залишилося тільки 98% банків» [Дудка 2016, с. 4].

Висновки. Домінантним завданням журналістського тексту є вплив на читацьку аудиторію, формування певних переконань, тому весь мовний масив залучається до цього процесу. У процесі взаємодії транслятора та реципієнта доцільним стає поєднання різностильових елементів, а специфікою використання фінансових термінів є насамперед комунікативна ефективність. Стилїстичний ефект, що виникає у результаті введення економічного терміна в медіатекст, полягає у взаємодії функціонально-стилїстичних особливостей економічних понять із лексикою інших стилїстичних пластів.

Журналістські тексти становлять вагому частину соціальної комунікації, всебічно реалізуючи її усну, писемну та візуальну функції, залишаючись при цьому динамічною системою. Мова ЗМІ залучила широкий потенціал «мистецтва аргументації», яке має давню історію.

Сучасні засоби масової інформації, що інформують про різні актуальні суспільні проблеми, впливають на думку і поведінку людей як у суспільстві, так і індивідуально. Отже, фінансова термінологія у сучасних ЗМІ також є потужним інструментом, який допомагає висвітлювати ті чи інші події та впливає на громадську думку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громов, О. (2017). Законодавчий тест на фінансову довіру. *Урядовий кур'єр*, № 6, 13 січня.
2. Дудка, І. А. (2016). Бюджет студентського самоврядування як фінансова основа виховних заходів. *Імідж сучасного педагога*, №1, с. 29 – 31.
3. Квіт, С. М. (2008). *Масові комунікації* [підруч.]. Київ, 206 с.
4. *Країна*. (2017). Тижневий журнал по-українськи, №3, 26 січня.
5. Мамалига, В. (2016). Інвестиції залучимо і «екологію» поліпшимо. *Голос України*, №192. С. 6.
6. Олійник, О. Б. (1996). *Словник ділової людини*. Київ, 448 с.
7. Павлюх, М. В. (2016). *Соціально-політична комунікація в сучасних польських медіа*. Львів, 224 с.
8. Туровська, Л. (2013). Галузеве термінознавство в Україні на поч. ХХІ ст. *Дивослово*, №3, с. 38–43.
9. Флоренський, П. (1989). Термин. *Вопросы языкознания*, №1, с. 24 – 28.
10. Чорновол, Г. В. (2001). Деякі комунікативні особливості економічної термінологіки (на матеріалі сучасних українських періодичних видань). *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*, вип. 24. Черкаси, с. 133–136.
11. Rager, G. (1994). *Qualitat in der Zeitung. Ergebnisse erster Untersuchungen*. Redaktion 1994. Almanach fur Journalisten / Red. M. Vegemann, BL Floper. Bonn, 1993, p. 165–170.

УДК 82-95:[811.161.2'374.26:5]

DOI:10.32626/2309-9771.2019-50-133-139

Тетяна Петрова
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
мовних дисциплін Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва (Харків, Україна)
e-mail: t-petrova@ukr.net
ORCID 0000-0002-9534-9891

РЕЦЕНЗІЯ НА ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ЯК ЖАНР КРИТИЧНОГО СУБДИСКУРСУ

У статті з'ясовано, що рецензія на термінологічні словники є гетерогенним, інтегральним жанром, базовим жанром термінографічної критики та головним репрезентантом критичного субдискурсу. Визначено, що критичний субдискурс є одним з підтипів оцінювального дискурсу, виконує роль 'лабораторії' для експертизи якості термінологічних словників, результати роботи якої цінні для метатермінографії. Розроблено багатаспектну жанрову класифікацію (типологію) постпублікаційних рецензій на термінологічні словники.

Ключові слова: жанр, жанрова класифікація, критичний субдискурс, постпублікаційна рецензія, термінографічна критика, термінологічний словник.

Petrova Tetiana. *The review of a terminology dictionary as a critical sub-discourse genre*

The relevance and significance of the problem to develop a genre typology of the post-publication review of terminology dictionaries are founded in the article. The aim of the research is to find out the place of the review in

the system of scientific literature genres and to develop a multidimensional genre typology of the post-publication review of a special dictionary as a representative of the critical sub-discourse. The following methods are used in the article: textual, descriptive, comparative and lexicographic as well as the method of quantitative analysis.

It is determined that a critical sub-discourse is one of the subtypes of the evaluative discourse, acting as a 'laboratory' to examine terminology dictionaries quality, the results of which are valuable for metaterminography. It is found that the review of terminology dictionaries is a heterogeneous and integral genre as well as the basic genre of terminographic criticism and the main representative of the critical sub-discourse. The source base contained 50 reviews published in the Ukrainian scientific periodicals, which constitute the body of texts for the critical sub-discourse.

Based on the structure and content analysis of the terminology dictionaries reviews, their overall multidimensional genre classification (typology) was made according to the following features: 1) the number of authors; 2) the type of a journal in which the review is published; 3) the amount of information in the review; 4) the number of dictionaries considered in the review; 5) the type of special dictionaries analyzed in the review; 6) the presence/absence of scientific discussion, i.e. the presence/absence of responses to the review; 7) the style of text presentation in the review; 8) the time to react to the dictionary publication.

It is determined that the review performs the following functions: estimation of special publications, notification of new terminology editions, instructions on the methods of composing special dictionaries and the function of influencing the development of methodological principles of terminology dictionary composing, i.e. improving the theoretical and methodological foundations of metaterminography. It is proved that the review of a terminology dictionary as the basic genre of terminographic criticism is intended to 'coherently' function with metaterminography in order to develop the principles and methods of composing a modern professional dictionary of a new type.

Key words: *genre, genre classification, critical sub-discourse, post-publication review, terminographic criticism, terminology dictionary.*

Однією з найважливіших форм сучасної наукової експертизи спеціальних словників вважають рецензію. Відіграючи принципову й значущу роль у формуванні методології спеціального словникарства, ця форма не належить виключно до системи наукової комунікації, а є найважливішим інструментом відбирання для критичного експертизування термінографічних праць, насамперед їхніх структурних частин та лексикографічних параметрів. Критичне аналізування (рецензування) спеціальних словників сьогодні, на жаль, сприймається як формальність, що не сприяє посиленню уваги й інтересу до написання рецензій, а також їхнього прочитання й відповідної на них реакції, тому важливо більше приділяти уваги критичному субдискурсу.

Критичний субдискурс як один з підтипів оцінювального дискурсу становить важливий за своєю функційною значущістю сегмент загальної системи дискурсів: передбачає поетапний критичний аналіз структури й параметрів словника, забезпечує можливість ведення діалогу чи полеміки між його автором та експертом, а головне, виконує роль 'лабораторії' для експертизи якості спеціальних словників, результати роботи якої цінні для метатермінографії. Важливим репрезентантом кожного дискурсу та його субдискурсів є жанри.

Нині сформувалися три підходи до вивчення жанру: 1) традиційне пояснення, що ґрунтується на класичному його тлумаченні як типу літературного твору; 2) дослідження окремих аспектів жанрової організації мови; 3) розвивання концепції мовленнєвого жанру М. Бахтіна, відповідно до якої мовленнєві жанри є «відносно стійкими типами висловлювань» [Бахтин 1996, с. 159]. Авторську увагу привертає думка М. Федосюка про те, що сфера використання поняття мовленнєвого жанру не обмежується лише висловлюваннями, тому він пропонує вважати їх стійкими, тематичними, композиційними, стилістичними типами не висловлювань, а текстів [Федосюк 1997, с. 104]. Отже, кожний тип тексту є мовленнєвим жанром, що зумовлений незмінним тематичним, композиційним та стилістичним типами висловлювання.

Наукову рецензію розглядають переважно як жанр критики літературної та газетно-журнальної публіцистики [ЛЭС 1987, с. 322], «публіцистичний (риторичний) жанр» [Космеда 2012, с. 140], жанр науково-публіцистичного підстилю наукового стилю [Загнітко 2012, т. 3, с. 388], різновид оцінювально-критичного типу текстів [Хомутова, Кравцова 2014, с. 71], оцінювальний жанр [Кравцова 2015, с. 862], металексикографічний жанр [Bergenholtz 2016, с. 60], мовленнєвий жанр з оцінювальними судженнями [Антоненко, 2011, с. 3], «єдиний жанр, покликаним якого є оцінювання наукових творів» [Гуманенко 2015, с. 15], базовий жанр термінографічної критики [Петрова 2018, с. 211]. При цьому навіть один словник може по-різному визначати жанровий тип рецензії, наприклад, «жанр, що містить відгук, оцінку чого-небудь», жанр науково-оцінного підстилю, жанр публіцистичного підстилю, один із видів (жанрів) роздуму, жанр науково-популярного стилю [Жеребило 2010, с. 104-105, с. 132].

Вивченню різних аспектів наукової рецензії присвячують праці українські дослідники (О. Гуманенко [Гуманенко 2011], І. Левчук [Левчук 2013], Н. Мех [Мех 2017], Н. Яценко [Яценко 2017] та ін.) і зарубіжні науковці (Х. Бергенхольц і Р. Х. Гууз [Bergenholtz, Gouws 2016], Е. Лассан [Лассан 2012], Б. Степанов [Степанов 2016], М. Чернишова [Чернышова 2011], В. Щербін [Щербин 2007] та ін.). Різновиди рецензії як жанру наукової літератури подає «Словник лінгвістичних термінів», зокрема: «1) рецензія – науковий відгук; 2) рецензія – анотація; 3) рецензія – рекомендація» [Жеребило 2010, с. 297]. Жанрове класифікування різновидів рецензій на термінологічні словники (що репрезентують критичний субдискурс) до цього часу не здійснено. Розбіжності в поглядах на місце рецензії серед інших жанрів наукової літератури, відсутність багатоаспектної її жанрової типології як репрезентанта критичного субдискурсу зумовлюють актуальність цього дослідження.

Мета статті – з'ясувати місце рецензії в системі жанрів наукової літератури, розробити багатоаспектну жанрову типологію постпублікаційної рецензії на термінологічні словники як репрезентанта критичного субдискурсу. У статті застосовано такі **методи**: текстологічний, описовий, порівняльний, лексикографічного та кількісного аналізів.

Мовознавці нараховують понад 50 мовленнєвих жанрів, кожен із яких залежно від досліджуваного предмета й мети автора має відповідні різновиди [Троянская 1989, с. 21]. За обсягом жанри поділяють на великі й малі. До великих жанрів зараховують дисертації, енциклопедії, монографії, довідники, навчальні посібники, до малих – наукові статті, реферати, анотації, тези, огляди, рецензії [СЭСРЯ 2006, с. 57; Семаног 2012, с. 19–21]. Рецензія, як бачимо, входить у систему малих жанрів; її призначення – порушення й розв'язування «великих» проблем термінографії, тобто рецензія – малий жанр про «великі» проблеми.

Мовленнєві жанри розподіляють за такими критеріями: 1) їхня генеза – виокремлюють *первинні* і *вторинні*; 2) сфера певної діяльності й спілкування; 3) репрезентація *інформативного* чи *фатичного* (служать для задоволення потреби у спілкуванні як такому – жарт, флірт, ущипливість, похвала, хула, зауваження й под.) видів комунікації; 4) ступінь свободи й розгортання змістовно-сміслової специфіки повідомлення, а також вибір мовних засобів – а) тексти, що мають відносно жорстку інформативну модель (інструкція, анотація, рецепт і под.); б) тексти, що ґрунтуються на узусних інформативних моделях (газетне повідомлення про плинні події; *рецензія* на художній твір і под.); в) тексти нерегламентовані, зміст яких не має певної строгої моделі в жанровому аспекті і з огляду на відповідну комунікативну сферу (приватне листування, приватні щоденники, художні тексти) [Космеда 2012, с. 133]. Залежно від композиційно-смілової організації розрізняють жанри наукової літератури з «відкритою», «вільною», «м'якою» (статті, монографії, рецензії, тези), «жорсткою» (патент, авторська заявка, стандарт) структурою та проміжною формою (реферат, автореферат, анотація) [Іщенко 2014, 68]. Отже, за обсягом рецензія є малим жанром, за ступенем узагальнення – вторинним, а за критерієм свободи й розгортання змістовно-смілової специфіки повідомлення, а також вибору мовних засобів, – текстом, що ґрунтується на узусних інформативних моделях, за композиційно-сміловою організацією – «відкритою», «вільною» та «м'якою» структурою.

Ураховуючи текстові функції, *рецензію* розглядають як *жанр науково-оцінного підстилю* наукового стилю (зауважмо, що його підстилі та жанри репрезентують наукову комунікацію), а беручи до уваги комунікативну функцію, її зараховують до *жанрів науково-критичного підстилю* [Іщенко 2014, с. 69]. Головною ідентифікаційною ознакою жанру *рецензії* називають обговорення, критичний аналіз та оцінку первинного тексту [Чернявская 2010, с. 40]. Відповідно, рецензію на термінологічні словники розглядаємо як науковий текст зі складною організацією, чіткою структурою та логічною послідовністю викладу інформації. Натомість її пов'язують не з ядерною, а периферійною зоною наукового стилю (пояснюючи, що лінгвостилістичні характеристики, властиві науковому стилю, виражені в ній меншою мірою) або із суміжною зоною (номінуючи, наприклад, рецензію – міжжанровим утворенням наукової літератури) [Жеребило 2010, с. 267; Козубська 2018, с. 37]. Як зауважує О. Троянська, «внесення жанрів до різних зон наукового стилю має досить неоднозначний характер» [Троянская 1989, с. 91]. На авторське переконання, традиційно вироблене сприйняття рецензії як «меншовагартісної», оскільки вона менша за обсягом, ніж монографія, дисертація або стаття, несправедливо «витіснило» її на периферію жанрів. Наприклад, на думку В. Борисова, у сучасному мовознавчому дискурсі всі великі й малі (серед яких він побіжно називає наукову рецензію, відгук офіційного опонента на захисті дисертації) наукові жанри, «є продуктивними й актуальними, найбільшої ж дискурсивної ваги набувають монографії та статті у фахових мовознавчих збірниках» [Борисов 2011, с. 15]. При цьому дослідник «обкрадає» увагою жанр рецензії як особливий текстотип мовознавчого дискурсу, що робить його дослідження лінгвокомунікативного аспекту означеного дискурсу неповним.

Насправді створення тексту такого типу жанру, зокрема рецензії на спеціальне видання, що потребує його глибокого експертизування, передбачає особливі компетентності рецензента: володіння засадами й принципами укладання спеціального словника, а зокрема на всіх його мега-, макро- й мікрорівні; відстежен-

ня словникового терміноматеріалу на відповідність сучасним термінологічним нормам, урахування зміни динаміки мовної норми в термінології, пропагування традицій національного термінотворення тощо; розуміння специфіки структури галузевої термінології і способів її репрезентування як різнорівневої системи; рекомендування інваріантних способів і принципів лексикографічного опису термінології в спеціальному словнику. Усе це – передумова кваліфікованого підґрунтя для «молекулярного» аналізу фахових словників. Так, рецензія виконує, крім найважливіших і загальновідомих функцій *оцінювання спеціальних публікацій і повідомлення про нові видання термінографії*, також *інструктування з методики створення фахових словників та функцію впливу на розвиток методологічних принципів укладання термінологічних словників* [див. про це: Петрова 2019], тобто *удосконалення теоретико-методологічних основ метатермінографії* (систематизування виявлених критичних оцінок і недоліків репрезентування структурних параметрів видань такого типу). Висновкуймо: рецензія відзначається подвійною сутністю: з одного боку, вона ґрунтується на критичній оцінці праці, а з другого – передбачає методологічне інструктування стосовно пошуку способів репрезентування проблемних параметрів видань довідково-енциклопедичного типу. Отже, жанр рецензії на термінологічні словники розглядаємо як ідентифікатор та регулятор якості словників, базовий жанр термінографічної критики.

Досліджуючи жанри як текстові репрезентанти певних дискурсів, необхідно враховувати їхні функційну спрямованість, комунікативну мету, соціальні аспекти, форму тексту, наявність різновидів окремих жанрів тощо. Так, Т. Шмельова головною жанроутворювальною ознакою вважає комунікативну мету, оскільки вона зумовлює жанрову форму тексту [Шмелева 1997, с. 55]. Із цим не можна не погодитися, утім особливості жанру критичного субдискурсу – рецензії на термінологічні словники – убачаємо в системі таких жанроутворювальних ознак: 1) оцінний характер висловлювань стосовно інших жанрових форм, зокрема термінографічного видання; 2) зумовленість структури тексту рецензії будовою об'єкта аналізу – словника, текст якого кваліфікуємо як специфічний, спеціальний; 3) система своєрідних (оцінного характеру) мовних засобів.

Традиційно за аспектом оцінювання словника збоку чи зсередини наукового суспільства розрізняють *внутрішню* або *зовнішню наукову термінографічну критику*. Внутрішня термінографічна критика функціює всередині авторського колективу, призначена для авторів (автора) словника; «внутрішня критика – один із двигунів розвитку: 1) словникової концепції, що допускає елементи розвитку, і 2) змістовної частини словника» [Чернышова 2011, с. 9]. Зовнішня термінографічна критика – це оцінювання спеціальних словників з боку наукового суспільства, їхнє наукове обговорення під час конференцій, симпозіумів, з'їздів [Чернышова 2011, с. 8]. О. Гуманенко, яка вивчає типологічні характеристики рецензій на наукові праці, вважає, що зовнішню критику «сьогодні доцільніше називати “постпублікаційною”, тому що такий термін сприятиме кращому вираженню функціональності зовнішньої рецензії, підкреслить те, що вона з'являється в науковому друкованому органі на готову наукову працю» [Гуманенко 2011, с. 120]. Відповідно внутрішню критику ця дослідниця пропонує називати *допублікаційною критикою* [Гуманенко 2011, с. 120]. На авторське переконання, термін *постпублікаційна наукова критика*, справді, чіткіше окреслює різновид експертної оцінки словника, що відображається в друкованій праці, розміщеній на сторінках періодичних видань як реакція на вихід у світ термінологічного словника. Фокус уваги авторки цієї статті зосереджено на вивченні проблеми жанрової типології наукових постпублікаційних рецензій на спеціальні словники.

Причиною появи рецензій на термінологічний словник є бажання критиків кваліфіковано репрезентувати нове термінографічне джерело з указівкою на його переваги чи недоліки широкому колу читачів, що визначає рецензію передусім як оцінювальний жанр, жанр, що актуалізує вербалізацію категорії оцінки [див. про це: Космеда 2000]. Для висвітлення типологічної мозаїки рецензій на фахові словники важливе значення мають публікації зарубіжних лінгвістів стосовно типів рецензій на загальномовні лексикографічні видання. Зокрема білоруський дослідник В. Щербін у статті про внесок О. Трубачова в розвиток наукової лексикографічної критики репрезентує всеохопну характеристику різних типів рецензій (загалом 76 найменувань) цього науковця за такими ознаками: 1) кількість розглядуваних у ній словників – (а) рецензії-огляди, (б) монорецензії; 2) тип розглядуваних у них словників; 3) мовна характеристика розглядуваних словників; 4) участь або неучасть автора рецензії у створенні рецензованих словників – (а) власне рецензії, (б) авторецензії [Щербін 2007, с. 6].

Данські науковці Х. Бергенхольц і Р. Х. Гууз виділяють шість типів рецензій на неспеціальні словники: 1) коротка характеристика без критичної оцінки; 2) огляд публікації загалом; 3) оглядова стаття, що пропонує багатоаспектну та науково обґрунтовану характеристику; 4) відповідь автора металексикографічної роботи або словника на огляд чи оглядову статтю; 5) експертні оцінки, наприклад, металексикографічні публікації та тези конференцій; 6) оцінка словника або аспектів одного чи декількох словників як частини більшої металексикографічної публікації (переклад автор. – Т. П.) [Bergenholtz 2016, с. 62]. З визначенням

данськими дослідниками четвертим типом рецензії в запропонованому формулюванні – «відповідь автора металексикографічної роботи або словника на огляд чи оглядову статтю» – погодитися важко, оскільки відповідь на критику – це не рецензія, а публікація дискусійного характеру, полеміка. У цьому разі пропонуємо виокремлювати два типи рецензій: *рецензії, що отримали відповідь автора (авторів) словника, і рецензії, що не отримали відповіді автора (авторів) словника.*

Спираючись на здобутки й досвід українських та зарубіжних мовознавців, а також на власні спостереження й напрацювання, спробуємо виділити й докладно схарактеризувати жанрові типи рецензій (можливі їхні підтипи) на термінологічні словники, запропонувавши їхню багатоаспектну й універсальну жанрову типологію.

За спостереженнями авторки цієї статті, рецензії на спеціальні словники не пишуть за єдиною схемою, відповідно, вони можуть бути різної форми. Так, у польському словнику літературних термінів зазначено, що рецензія «може набувати різної форми: від сухої інформації із кількох речень про певну культурну подію до вільного фейлетону» (переклад автор. – Т. П.) [STL 1988, с. 424]. Вибір форми й структурних компонентів тексту рецензії на термінологічні словники та їхнє конкретне мовне наповнення залежать від вираження авторського „я” (Ego), тобто від вияву ставлення автора до відтворюваних ним фактів, фаху (термінограф / галузевий фахівець) і мети (оцінної / інформативної) експерта. Зокрема, в одних рецензіях основною метою критика може бути оцінювання позитивних моментів і зазначення недоліків, а в інших – висвітлення ролі й місця словника в певній науці чи галузі знання, термінологію якої в ньому описано.

Звісно, експерти переважно дотримуються вимог до побудови рецензій як до праць наукового жанру з виокремленням у їхній структурі конкретних традиційних компонентів, серед яких вступ, основна частина з аргументами та їхнім доведенням, наведенням ілюстративного матеріалу та його аналізом і под. та висновки. Утім окремі жанрові форми рецензії на спеціальні словники можуть бути створені й із відхиленням від звичної композиційної моделі, зокрема з «опусканням» стрижневих структурних її елементів – огляду особливостей репрезентування лексикографічних параметрів у словнику, визначення його якості як науково-довідкового видання, відповідно, висловлення порад чи рекомендацій стосовно поліпшення його якості та ін.

Джерельною базою слугували 50 рецензій на термінологічні словники, що опубліковані в українській науковій періодиці і становлять корпус текстів критичного субдискурсу. На підставі проведеного аналізу структури й змісту рецензій на спеціальні словники здійснено їхню багатоаспектну жанрову типологію за такими ознаками: 1) *кількість авторів*; 2) *тип журналу, де вміщено рецензію*; 3) *обсяг її інформації*; 4) *кількість розглянутих у ній словників*; 5) *тип аналізованих спеціальних словників*; 6) *наявність / відсутність наукової дискусії, тобто наявність / відсутність відповіді на рецензію*; 7) *стиль викладу тексту в рецензії*; 8) *час реагування на вихід у світ словника.*

Обмежений обсяг статті не дає змоги схарактеризувати різновиди рецензій за всіма названими ознаками, тому розкриємо особливості жанрових різновидів рецензії за ознакою ‘обсяг інформації’. Аналізуючи особливості типологічної характеристики рецензій на наукові тексти, О. Гуманенко виділяє об’ємні, стислі й міні-рецензії. Відповідно зазначений автор пояснює кожен тип рецензії так: «об’ємні, які докладно і всебічно висвітлюють науковий твір; стислі, що оцінюють вузлові моменти наукового твору; міні-рецензії, яким притаманна коротка характеристика наукової роботи» [Гуманенко 2011, с. 122]. Беручи до уваги обсяг викладеної інформації в рецензіях, виділяємо такі їхні жанрові типи й підтипи (подаємо за градацією обсягу): *міні-рецензії, стислі й розгорнуті рецензії.*

Міні-рецензії: а) *рецензія-репліка*, або *флешрецензія*, або *бліц-рецензія* – це коротка побіжна характеристика словника в неочікуваному й невизначеному місці в тексті рецензії на науково-навчальне видання (підручник, посібник для студентів). Обсяг такої рецензії становить декілька речень (здебільшого про переваги праці), наприклад, у рецензії на навчальний посібник «Екологічна етика» відстежуємо таку бліц-рецензію: «Видання, що важливо, містить словник термінів, які вживаються в законодавстві щодо захисту тварин від жорстокого поводження. Швидко знайти відповідну інформацію з окремих питань допоможе ретельно складений термінологічний покажчик» [див. Курзова 2015, с. 366]. Констатовано, як бачимо, лише важливість наявності словника в навчальному виданні. Такий короткий коментар не дає змоги оцінити словник як термінографічну працю, відповідно, у структурно-семантичному аспекті аналізована рецензія «тяжіє» до рис анотації чи реклами; б) *рецензія-анотація* – це короткий, довідкового характеру опис термінологічного словника стосовно його реєстру, змісту, призначення, бібліографічних відомостей без його оцінки й критики. Така рецензія-анотація є своєрідним невеликим оголошенням, можливо, рекламою в ненауковому чи науковому виданнях про вихід нового словника, фрагментом термінографічних новин. Рецензії-анотації не дуже поширені, однак їм можуть відводити рубрики в наукових неакадемічних журналах, зокрема, в періодичному виданні «Демографія та соціальна економіка» виокремлено рубрику «Книжковий огляд»,

де більшою мірою схарактеризовано монографії, навчальні видання й поодинокі термінологічні словники (див., наприклад, текст в оригіналі¹).

Наголосімо, що автора наведеної рецензії-анотації не зафіксовано, відповідно, це дає змогу з упевненістю висновкувати, що її укладачем є редакційна колегія журналу. Вважаємо, що означені підтипи міні-рецензій виконують головно інформативну функцію, тобто функцію повідомлення широкого кола читачів про вихід термінографічної продукції, мають своєрідний рекламний, а не оцінювальний характер. Отже за метою підготовки рецензій вони поділяються на рекламні, анотаційні й оцінювальні.

Стислі рецензії (на відміну від міні-рецензій, вони дещо більші за обсягом і містять не лише бібліографічний опис та переказ змісту словника, а його коротку оцінку): *рецензія-відгук* – стисла експертна оцінка (1–1,5 с.) термінографічного видання здебільшого галузевими фахівцями. Особливість такого типу рецензій – зосередження уваги критиків передусім на позитивних аспектах видання, зокрема на актуальності праці, важливості забезпечення галузі необхідним словником, констатуванні значної чи незначної кількості описаних термінів, а насамперед відсутність прикладів аналізу, тобто уникнення експертизи лексикографічних параметрів репрезентування терміноодиниць у виданні, характеристики його принципів побудови [див. Лібанова 2013].

Розгорнуті рецензії: рецензія-стаття аналітичного характеру – оцінювальна стаття, де всебічно й глибоко схарактеризовано всі структурні компоненти словника. У такій рецензії критик детально експертизує за різними критеріями параметри словника, викладає мотивовану його оцінку [див. Космеда 2014]. Рецензії цього типу становлять найбільшу цінність для розвитку метатермінографії, зокрема для розроблення й вдосконалення засад створення термінографічних праць та вироблення нових моделей термінологічних словників.

Отже, запропонована жанрова класифікація типів (різновидів) рецензій на спеціальні словники, розроблена з урахуванням структурно-змістових особливостей проаналізованих рецензій, що надруковані й українській науковій періодиці, є універсальною та багатоаспектною. Знання експертами цих різновидів спонукатиме їх зважати на потенціал критичної публікації, заохочуватиме до розлогої характеристики й аналізування компонентів словника, а відповідно, сприятиме вдосконаленню структурних елементів рецензії.

Жанрову сутність рецензії на термінологічні словники як репрезентанта критичного субдискурсу визначають такі її особливості, як: 1) гетерогенний, інтегральний мовленнєвий жанр, що поєднує ознаки жанрів наукової комунікації, мовної критики, джерелознавства та наукової публіцистики, 2) малий за обсягом жанр про «великі» проблеми; 3) вторинний жанр з «відкритою», «вільною» та «м'якою» структурою. Рецензія на термінологічний словник відзначається подвійною природою: орієнтування на критичну оцінку праці й теоретико-методологічне інструктування стосовно пошуку інваріантних принципів і способів відображення термінологічного матеріалу у фаховому словнику. Відповідно, рецензія на термінологічні словники як *базовий жанр термінографічної критики* покликана «суголосно» функціювати разом з метатермінографією з метою розроблення принципів і засад укладання фахового словника нового типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко, Ю. М. (2011). Оценочные суждения в жанре научной рецензии. *Теоретичні та прикладні питання філології*: матеріали II Міжнар. наук. конф., с. 3–11.
2. Бахтин, М. М. (1996). Проблема речевых жанров. *Собрание сочинений*. В 7 тт. Т. 5. Москва: Русские словари, 731 с.
3. Борисов, В. А. (2011). *Лінгвокомунікативний аспект українського мовознавчого дискурсу* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 20 с.
4. Гуманенко, О. О. (2011). Особливості типологічної характеристики рецензій на наукові твори. [У:] *Наукові записки*, № 3, с. 119–126.
5. Жеребило, Т. В. (2010). *Словарь лингвистических терминов*. Изд. 5-е, испр. и доп. Назрань, 486 с.
6. Загнітко, А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни*. В 4 тт. Т. 3. Донецьк, 426 с.
7. Іщенко, Н. Г. (2014). Жанрова палітра наукової комунікації. [У:] *Наукові записки Національного університету „Острозька академія”*. Серія: Філологічна, вип. 42, с. 67–69.
8. Козубська, І. Г. (2018). *Лінгвопрагматичні параметри мовленнєвого жанру «монографія» в англійській мові (на матеріалі текстів з інформаційних технологій)* : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови”. Київ – Запоріжжя, 230 с.

¹ Примітка. ЮДИНА Т. Н. **МИГРАЦИЯ: СЛОВАРЬ ОСНОВНЫХ ТЕРМИНОВ**

Словарь включает более 300 статей, раскрывающих содержание важнейших терминов и понятий по миграции населения. Они дают представление о сущности миграции, о ее социально-экономическом, демографическом, геополитическом и культурно-цивилизационном значении в прошлом и настоящем, о миграционной политике России и других стран мира. Учебное пособие адресовано студентам, аспирантам и преподавателям высших учебных заведений, а также всем интересующимся проблемами миграции. Издательство: Академический проект РГСУ. Год: 2007. Страниц: 472. [ДСЕ 2008, с. 225].

9. Космеда, Т. (2014). Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на словник: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко : у 4 т. – Донецьк : ДонНУ, 2012. [У:] *Лінгвістичні студії*, вип. 28, с. 194–198.
10. Космеда, Т. А. (2012). Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич, 372 с.
11. Кравцова, Е. В. (2015). Научная рецензия: социально-ориентированная лексика. [В:] Наука ЮУрГУ: материалы 67-й научной конференции. Секции социальнoгуманитарных наук. Челябинск, с. 860–867.
12. Курцова, В. В. (2015). Відгук на навчальний посібник В. Є. Борейка, Шуміла О. М., Шеховцова В. В., Шуміло О. О. «Екологічна етика» для вищої школи. [У:] *Порівняльно-аналітичне право: Електронне наукове видання*. № 1 (366). http://www.pap.in.ua/1_2015/110.pdf.
13. Лассан, Э. Р. (2012). Рецензия как жанр и как речевой акт. Лингвистика речи. [В:] Медиастилистика : коллективна монографія. Москва, с. 190–206.
14. Левчук, І. П. (2013). *Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу*. [W:] *Studia Ukrainica Posnaniensia*; redaktor naukowy Tetyana Kosmeda. Poznań, zesz. I, s. 99–107. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2013.1.12>
15. Лібанова, Е. М. (2013). Рецензія на «Статистичний словник» (за редакцією доктора наук з державного управління, професора, члена-кореспондента НАН України О. Г. Осауленка). [У:] *Демографія та соціальна економіка*, № 1 (19), с. 142–143.
16. Мех, Н. О. (2017). Жанросфера сучасної української наукової комунікації. [У:] *Мова і міжкультурна комунікація*, вип. 1, с. 64–73.
17. Петрова, Т. (2019). Методологічні принципи укладання галузевого термінологічного словника. [W:] *Studia Ukrainica Posnaniensia*, redaktor naukowy Tetyana Kosmeda. Poznań, zesz. VIII, s. 119–125. DOI: 10.14746/sup.2019.7.12.
18. Петрова, Т. О. (2018). Українська термінографічна критика: від витоків до сучасності. [У:] *Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України*. Серія Філологічні науки. Київ, вип. 292, с. 208–217.
19. Семенов, О. М. (2012). Культура наукової української мови. Київ, 216 с.
20. Степанов, Б. (2016). «Кризис жанра»: книжные рецензии в перспективе исследований научной коммуникации. [В:] *Laboratorium*, вип. 8 (1), с. 82–106.
21. Троянская, Е. С. (1989). Обучение чтению научной литературы. Москва, 1989, 271 с.
22. Федосюк, М. Ю. (1997). Нерешенные вопросы речевых жанров. [В:] *Вопросы языкознания*, № 5, с. 102–120.
23. Хомутова, Т. Н., Кравцова Е. В. (2014). Научная рецензия: интегральный подход. [В:] *Язык и культура*, вып. 1 (25), с. 70–76.
24. Чернявская, В. Е. (2010). Интерпретация научного текста. 5-е изд. Москва, 128 с.
25. Чернышова, М. И. (2011). Параметры лексикографической критики. [В:] *Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium*, вып. 12, с. 7–10.
26. Шмелева, Т. В. (1997). Модель речевого жанра. [В:] *Жанры речи*. Саратов, вып. 1, с. 88–89.
27. Яценко, Н. (2017). Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії. [У:] *Українська мова*, № 1, с. 92–101.
28. Bergeholtz, H., Gouws, H. Rufus. (2016). On the Metalexigraphic Genre of Dictionary Reviews, with Specific Reference to LexicoNordica and Lexikos. [In:] *Lexikos*, № 26, p. 60–81. https://pure.au.dk/portal/files/117216722/1358_2158_1_PV.pdf.doi: <https://doi.org/10.5788/26-1-1358>.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ДСЕ – Демографія та соціальна економіка. (2008). Київ, № 1.

ЛЭС – *Литературный энциклопедический словарь*; под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева, Москва, 751 с.

СЭСРЯ – *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* (2006). Под ред. М. Н. Кожинной. 2-е изд., испр. и доп. Москва, 696 с.

STL – *Słownik terminów literackich* (1988). J. Sławińskiego (red.). Wrocław; Warszawa; Kraków-Gdańsk-Lódź, 345 s.